В.М. Касцючык
Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна
e-mail: kostyuchikvm@gmail.com

УДК 81'373.21 (476.7)

МАТЫВАЦЫЙНЫЯ ТЫПЫ МІКРАТАПОНІМАЎ КОБРЫНШЧЫНЫ

Ключавыя словы: *мікратапонім, апелятыў, матывавальная аснова, антрапонім, тапаграфічны аб'ект.*

У артыкуле даследуюцца мікратапонімы Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці. Выдзяляюцца два асноўныя матывацыйныя тыпы: назвы апелятыўнага паходжання і назвы анамастычнага паходжання. Вылучаюцца асноўныя матывавальныя асновы, што выкарыстоўваюцца пры ўтварэнні мікратапонімаў. На аснове лексіка-семантычнага аналізу паказваецца разнастайнасць утваральных асноў, вызначаюцца ў складзе асноўных матывацыйных тыпаў асобныя групы, праводзіцца іх параўнальны аналіз, называюцца асаблівасці функцыянавання кожнай з іх у названым рэгіёне.

V.M. Kostyuchik
Brest State University named after A.S. Pushkin

MOTIVATIONAL MICROTOPONYMICAL TYPES OF KOBRIN REGION

Key words: *microtoponym, appellative, motivating base, anthroponym, topographic object.*

The article examines microtoponyms of Kobrin, Brest region. There are two main types of motivation: the names of appellative origin and onomastic origin. The author points out motivating bases used in the formation of microtoponyms. Based on lexical-semantic analysis the variety of principal forms is shown, the basic motivational types of separate groups are presented, their comparative analysis is carried out, the peculiarities of each region are mentioned in this article.

Значную групу мікратапонімаў Кобрыншчыны складаюць апелятыўныя, што паводле семантыкі ўтваральных асноў падзяляюцца на тры асноўныя групы: мікратапонімы, суадносныя з прыродна-геаграфічнай лексікай; мікратапонімы, матываваныя лексікай, што абазначае гаспадарчую дзейнасць чалавека; мікратапонімы, звязаныя паводле ўтварэння з лексікай, што абазначае сацыяльную прыналежнасць.

Лексічнымі асновамі мікратапонімаў, суадносных з прыродна-геаграфічнай лексікай, паслужылі: назвы, суадносныя з лексікай, што абазначае формы рэльефу; назвы, якія ўказваюць на якасць глебы; назвы, суадносныя з лексікай, што абазначае зараснікі і лясныя масівы; назвы, суадносныя з зааформай лексікай; назвы, дадзеныя паводле прыкмет тапаграфічных аб'ектаў; назвы, якія ўказваюць на месцазнаходжанне аб'екта.

Вылучаюцца мікратапонімы, утваральныя асновы якіх суадносяцца з назвамі ўзвышшаў. Так, у назвах, якія па структуры з'яўляюцца атрыбутыўнымі словазлучэннямі, *Гэ?лькына гора* (в. Мухаўлокі), *Романова гора* (в. Лука), *Калю?чына гора, Ксёнзува гора* (в. Акцябр), *Чабо?хова гора* (в. Батчы), *Зайчікова гора, Новікова гора, Во?шэва гора* (в. Павіцце), *Туркова гора* (в. Верхалессе), *Барсуковы горы* (в. Шамятоўка) у якасці субстантыўнай часткі ўжываецца лексема *гора*, што абазначае *'гара, узвышша', 'любое высокае месца, высокі узгорак'*.

На больш высокае размяшчэнне аднаго геаграфічнага аб'екта адносна іншых указваюць найменні *Горы* (в. Мухаўлокі), *Подгір'е, Высокэ* (в. Навасёлкі), *Узгоркы* (в. Дзівін).

Назвы *Груд* (в. Верхалессе), *Грудкы?* (в. Лука) матывуецца апелятывам *груд 'узгорак', 'узвышша', 'высокае месца', 'узвышанае месца сярод балот'.*

У мікратапаніміі Кобрыншчыны знайшлі адлюстраванне і назвы нізін: *Озэры?ско* (в. Мухаўлокі), што абазначае *'нізкае, балоцістае месца', Багно?* (в. Батчы), што матывуецца лексемай *багна 'нізкае, балоцістае месца', За?болотте* (в. Мінянка) – *'нізкае месца, якое пасля асушальных работ стала лугам'.*

Репозиторий БГУ

Указанне на адмоўны рэльеф мае месца ў наступных назвах: *Чэрвя?нка* (в. Гарадзец) – *'нізкае месца, дзе водзіцца шмат чарвякоў', Жабі?ўнік* (в. Мінянка), *Жабі?в'е* (в. Шамятоўка) – *'нізкае месца, у якім шмат жаб', Захлю?панка* (в. Яўсімавічы) – *'нізкае, гразкае месца'*.

Найменняў, утваральная аснова якіх ўказвае на якасць глебы, у Кобрынскім раёне няшмат. Мікратапонімы *Камынё?ўка* (в. Мінянка), *Камыны?шчэ* (в. Буховічы) суадносяцца з лексемай *камыні; Глы?нышчэ* (в. Казішча, в. Астромічы) – з лексемай *глына; Песча?тка* (в. Пескі) – з лексемай *пысок.*

Да разглядаемай групы мікратапонімаў можна аднесці назвы ўрочышчаў: *Босо?та* (в. Яўсімавічы), якая матывуецца словам *босота,* што ў дадзеным выпадку абазначае неўрадлівую зямлю; *Голоднэ?ця* (в. Павіцце) – голае поле, дзе нічога не расце; *Лысу?ха* (в. Пескі) – поле, якое знаходзіцца на вышыні, часцей на ім нічога не родзіцца; *Чорны острув* (в. Павіцце) – зямля, на якой па нейкіх прычынах зусім не расла трава.

У якасці лексічных асноў мікратапонімаў, суадносных з лексікай, што абазначае зараснікі і лясныя масівы, выступаюць словы з агульным паняццем *'масіў, парослы дрэвамі адной пароды'.* Такія назвы вельмі пашыраны ў мікратапаніміі Кобрынскага раёна. Іх частотнасць ва ўжыванні тлумачыцца тым, што для старажытнага чалавека лес меў першаступеннае гаспадарчае значэнне.

Назвы, суадносныя з фітафорнай лексікай, матывуюцца назвай пэўнай пароды дрэў. Семантыка ўтваральных асноў такіх мікратапонімаў дастаткова празрыстая. Так, назвы ўрочышчаў *Лы?пы* (в. Мухаўлокі), *Подлы?п'е* (в. Верхалессе), *Лы?пынічына* (в. Лука) суадносяцца з апелятывам *лыпа*; урочышчы *Ву?льшэчка* (в. Верхалессе), *Ольхова?тэць* (в. Хабовічы) – з апелятывам *вольха.* Матывавальнай асновай назваў урочышчаў *Орабы?нка, Гробо?внэ* (в. Аніскавічы), *Вэрбы?нка* (в. Гарадзец), *Сосо?нка* (в. Навасёлкі), *Бырызова?тэць* (в. Хабовічы), *Хвоя* (в. Шамятоўка), *Вышні?вськое* (в. Гарадзец), *Яблы?нька* (в. Верхалессе)*, Клён* (в. Павіцце) адпаведна з'яўляюцца лексемы *рабына, граб, вырба, сосна, быроза, хвоя, вышня, яблыня, клён.*

Матывавальнай асновай найменняў *Ду?бье* (в. Аніскавічы), *Дубы?на* (в. Бельск), *Дубо?выця* (в. Астромічы) з'яўляецца лексема *дуб*; поля *Борово?е* (в. Пескі) – *бор;* поля *Вя?зка* (в. Хабовічы) – *вяз* (сярод поля расце вяз).

Назва ўрочышча *Тра?вы* (в. Павіцце) матывуецца апелятывам *трава* і абазначае *'месца, зарослае травой';* урочышча *Чаро?мушкі* (в. Верхалессе) – апелятывам *чаромха:* гэта месца, дзе расце шмат чаромхі.

Назвы іншых відаў раслiннасці ў мікратапаніміі выяўляюцца не так шырока. Так, на Кобрыншчыне зафіксавана некалькі найменняў з утваральнай асновай *мох:* урочышча *Білы мох* (в. Лука) – на краю поля любіць расці белы балотны мох; урочышча *О?мхы* (в. Тэўлі) – знаходзіцца каля лесу з імхом.

Назвы, суадносныя з заафорнай лексікай, не пашыраны ў мікратапаніміі Кобрыншчыны. Як правіла, такія найменні маюць відавочную матывацыю. Прыкладамі мікратапонімаў гэтай групы з'яўляюцца назвы тыпу *Во?ўч'е* (в. Гарадзец) – урочышча, дзе жылі ваўкі; *Барсукы?* (в. Лука), *Борсук* (в. Верхалессе) – урочышчы, дзе раней вельмі часта можна было ўбачыць барсукоў; *Мідвіж'е* (в. Гарадзец) – назва ўрочышча, дзе бачылі мядзведзяў; *Вовкувня?* (в. Тэўлі), *Вовковня?* (в. Яўсімавічы) – частка лесу, дзе, паводле падання, чарадзей людзей ператварыў у ваўкоў; *Мура?шнык* (в. Гарадзец) – урочышча, дзе шмат мураўёў; поле *Мура?шкы* (в. Пескі) – побач быў лес з вялікім мурашнікам; луг *Кі?нне* (в. Хабовічы) – там выпасвалі коней; луг *Голуб* (в. Хабовічы) – недалёка ад яго гняздзіліся галубы; поле *Бу?снявка* (в. Хабовічы) – на дрэве, што расло на полі, было гняздо бусла; *Ка?ччы угол* (в. Верхалессе) – на ім было заўсёды многа качак.

Назвы, дадзеныя паводле прыкмет тапаграфічных аб'ектаў, указваюць на памер мікрааб'екта: *Вылыкэ полэ* (в. *Астромічы*)*, Блыжне полэ* (в. Павіцце), *Вылыкы нывы* (п. Арэхаўскі), града *Круглэ* (в. Тэўлі);

на канфігурацыю мікрааб'екта: урочышча *Кій* (в. Арэхава) – з палёту птушкі гэты кавалак зямлі падобны на кій; поле *Кут* (в. Мінянка) – нагадвае трохвугольнік; *Шыя* (в. Хідры) – частка поля кароткая і вузкая; *Штаны?* (в. Пескі) – частка поля з раздваеннем, што нагадвае штаны.

Репозиторий ВГУ

Назвы, якія ўказваюць на месцазнаходжанне аб’екта, таксама маюць месца ў мікратапаніміі Кобрыншчыны. Даволі часта ў аснове мікратапонімаў ёсць указанне на іх размяшчэнне адносна пэўнага прадмета, што выступае ў якасці назвы-арыенціра: *Подрі?ччэ* (в. Астромічы) – луг, які знаходзіцца каля ракі; *Остров* (в. Мухаўлокі) – урочышча каля ракі ў выглядзе вострава; *Клю?нівка* (в. Засімы) – тут знаходзіліся “клуні” жыхароў вёскі; *Подмо?сток* (в. Павіцце) – урочышча, дзе раней быў мост; *Замосты?шча* (в. Хабовічы) – поле, размешчанае за мостам.

Наступная група мікратапонімаў матывавана лексікай, што паказвае на гаспадарчую дзейнасць чалавека. Такія назвы мікрааб’ектаў падзяляюцца на наступныя семантычныя групы: назвы, якія суадносныя з земляробчым працэсам; назвы, суадносныя з лексікай, якая абазначае розныя тыпы паселішчаў; назвы, суадносныя з лексікай, якая абазначае збудаванні і іх часткі, шляхі, водныя пераправы.

Назвы, суадносныя з земляробчым працэсам, маюць цікавую матывацыю. Назіраюцца назвы зямельных участкаў паводле спосабу іх распрацоўкі. Матывавальная аснова наймення *Потэрыбы?* (в. Плянта, в. Буховічы) тлумачыцца дзеясловам *тэрэбыты ‘чысціць, высякаць лес пад ворыва, сенажаць’.* Поле *Ко?рчовна га?ля* (в. Хабовічы) узнікла на месцы вырубленага лесу.

Урочышча *Новына?* (в. Мухаўлокі) атрымала сваю назву ад часу распрацоўкі поля. Так, *новына – ‘першы раз распрацаваная лясная зямля’, ‘зямля, якая ўпершыню распрацаваная’.* Найменне *Кле?ткы* (в. Плянта) суадносіцца з апелятывам *клетка*, што абазначае *‘поле, падзеленае на некалькі роўных частак’, ‘участак зямлі квадратнай ці прамавугольнай формы’.* Поле *Жо?рновкы* (в. Верхалессе) названа па тым, што раней на ім быў млын з жорнамі.

Зямельныя ўчасткі атрымалі назвы і паводле характару іх гаспадарчага выкарыстання. Прыкладам служыць наступнае найменне, матывацыя якога з’яўляецца відавочнай: *Горо?ховішчэ* (в. Павіцце) – урочышча, на якім вырошчвалі гарох; *Колосы?нка* (в. Хабовічы) – вялікае жытнёвае поле.

Назвай, звязанай з працоўнай дзейнасцю чалавека, з’яўляецца мікратапонім *Вэрэтэ?нышчэ* (в. Павіцце) – урочышча, паблізу якога seklі дрэвы для верацён. Найменне *Лозовы?к* (в. Плашчыны) суадносіцца з апелятывам *лоза:* тут ішла нарыхтоўка лазовых прутоў для пляцення кашоў.

Назвы, суадносныя з лексікай, якая абазначае розныя тыпы паселішчаў, таксама служаць крыніцай мікратапаніміі Кобрынскага раёна. З’яўленне такіх найменняў абумоўлена старой сістэмай вядзення сельскай гаспадаркі. Апрацоўваючы зямлю, людзі сяліліся невялікімі дварамі ці хутарамі. Мікратапонімы *Повіту?хын хутор* (в. Кісялёўцы), *Дымыдов хутор* (в. Плянта), *Мано?ев хутор* (в. Астромічы), *Тіхо?новый хутор* (в. Кісялёўцы), *Балаша?нчын хутор* (в. Яўсімавічы) матывуюцца лексемай *хутар*, што абазначае *‘адасоблены сялянскі зямельны ўчастак разам з сядзібай уладальніка’.*

Субстантыўная частка мікратапоніма *Паньскый двір* (в. Шляхта) тлумачыцца лексемай *двір ‘панскі, шляхецкі маёнтак’.*

Назвы, суадносныя з лексікай, якая абазначае збудаванні і шляхі, рэдкія ў мікратапаніміцы Кобрыншчыны. Найменне *Мы?тня* (в. Мінянка) суадносіцца са словам *мыцца*: гэта месца на рацэ Мухавец, дзе мыліся; раней там былі нават драўляныя масткі.

Утваральную аснову наймення *По?йла* (в. Мінянка) складае апелятыў *пойла:* гэта неглыбокае, пакатае месца ракі, дзе паілі свойскую жывелу.

Назва ўрочышча *Коло Каплы?ці* (в. Астромічы) матывуецца словам *каплыця ‘невялікі царкоўны або касцельны будынак з абразамі без алтара; малельня’.*

Мікратапонімы, матываваныя лексікай, што абазначае сацыяльную прыналежнасць, адносяцца да ліку рэдкіх. Па сваёй структуры мікратапонімы гэтай групы ў большасці сваёй з’яўляюцца атрыбутыўнымі словазлучэннямі, пры гэтым атрыбутыўны кампанент семантычна звязаны з апелятывамі, што выяўляюць саслоўную прыналежнасць чалавека. Такія найменні маюць відавочную матывацыю: *Ксёнзува гора* (в. Акцябр), *Королівскій канал* (в. Акцябр), *Па?ньскы* (в. Батчы) – месца, дзе раней жылі багатыя людзі, *Княжова гора* (в. Ляхчыцы) – тут знаходзіцца магіла князя.

У мікратапаніміі Кобрыншчыны таксама выяўляюцца найменні анамастычнага паходжання, якія матывуюцца онімамі. Сярод назваў мікрааб’ектаў вылучаюцца дзве вялікія групы найменняў

Репозиторий ВГУ

паводле ўтваральных асноў: мікратапонімы антрапанімічнага паходжання і мікратапонімы тапанімічнага паходжання.

Многія мікратапонімы Кобрыншчыны антрапанімічнага паходжання. У перыяд уласніцкага землекарыстання кожны, нават невялікі зямельны ўчастак меў сваю назву, якая вельмі часта давалася па імені яго ўладальніка. Прыкладамі мікратапонімаў, утваральныя асновы якіх суадносяцца з хрысціянскімі асабовымі імёнамі, з'яўляюцца: *Романова гора* (в. Лука) – зямля аднаго з першых пасяленцаў вёскі, Рамана; *Дымыдов хутор* (в. Плянта), *Максымын хутор, Тiхо?новый хутор* (в. Кісялёўцы) – гаспадарамі хутароў былі мужчыны па імені Дымыд, Максым, Тыхон; *Фадеёва ольшына* (в. Кісялёўцы) – каля алешыны жыў Фадей; *Антошковэ полэ* (в. Плянта) – на гэтым месцы была сядзіба мужчыны па імені Антон; *Міха?лківськiй луг* (в. Плянта) – былая сядзіба Міхала; *Фылыповэ болото* (в. Шамятоўка) – недалёка ад яго жыў гаспадар Фылып; урочышча *Янова усадьба* (в. Батчы) – тут жыў чалавек, якога звалі Ян; *Васы?лэвэ полэ* (в. Шамятоўка) – былая сядзіба Васыля.

У якасці матывавальных асноў мікратапонімаў выступаюць пераважна мужчынскія імёны. На Кобрыншчыне зафіксавана нямнога найменняў, суадносных з жаночымі імёнамі: сенажаць *Ма?ньківшчына* (в. Андронава) – па імені жанчыны Мані; хутар *У Любы*, затока *У Тоні* (в. Пескі) – ад імён жанчын Люба, Тоня; поле *Гэлькына гора* (в. Мухаўлокі) – ад імені жанчыны Гэлькі; *Мар'іно полэ* (в. Астромічы) – ад імені жанчыны Мар'і; *Шу?рчыхіна бырэзына* (в. Залессе) – ад імя жанчыны Шуркы.

Прыкладамі мікратапонімаў, утваральныя асновы якіх суадносяцца з прозвішчамі або мянушкамі, з'яўляюцца: урочышча *Ту?лычы* (в. Тэўлі) – назва былога маёнтка пана Тулыча; *Пузы?новы сажалкы* (в. Стрыгава) – знаходзіліся каля маёнтка пана Пузына; урочышча *Збу?ны* (в. Астромічы) – раней жыў пан Збунь; *Жуковэ полэ, Галюка полэ* (в. Шамятоўка) – былыя сядзібы гаспадароў Жука, Галюка; луг *Вакуля?ча* (в. Хабовічы) – жыў чалавек па прозвішчы Вакуліч; *Остапухо?вэ полэ, Парфенюко?вэ полэ, Мацке?вічовэ полэ, Ра?чков луг* (в. Плянта) – часткі зямлі, якія належалі людзям з прозвішчамі Остапук, Парфенюк, Мацкевіч, Рачко; *Мано?еў хутор, Бандэрі?вшчына* (в. Астромічы), *Максімуків хутор* (в. Андронава) – былыя сядзібы гаспадароў па мянушцы Маной і прозвішчы Бандэрук, Максімук; *гора Круповіча* (в. Андронава) – жыў пан Круповіч; поле *Шаду?ршчына* (в. Стрыгава) – па прозвішчы пана Шадурського; урочышчы *Коло Бо?хана, Коло Хво?рыся* (в. Тэўлі), *Коло Зозу?лі* (в. Батчы) – на гэтых месцах жылі людзі з прозвішчамі Бохан, Хворысь, Зозуля; *Ковалёва грэбля* (в. Павіцце) – сенакос, які належаў чалавеку па мянушцы Коваль; урочышча *Чуры?лоўка* (в. Батчы) – жыў чалавек па мянушцы Чурыло; *Рожкі?вська гора* (в. Астромічы) – там знаходзіўся маёнтак пана Рожкіўського; урочышча *Загу?ччэ* (в. Батчы) – жыў чалавек па прозвішчы Гук.

Часам у якасці матывавальнай асновы мікратапонімаў антрапанімічнага паходжання выступаюць двухкампанентныя назвы асоб: *полэ Фэдора Волосюка* (в. Пескі).

Крыніцай утварэння мікратапонімаў тапанімічнага паходжання могуць быць уласныя геаграфічныя назвы. Такія найменні мікрааб'ектаў матываваны айконімамі. Іх утваральнай асновай служаць назвы суседніх з мікрааб'ектамі населеных пунктаў.

Найчасцей мікратапонімы айканімічнага паходжання называюць землі і лясныя масівы, што адносяцца да пэўнай вёскі. Іх узаемасувязь абумоўліваецца лексічна аднолькавай асновай: *Шляхэцька зэмля* (в. Шляхта) – зямля каля вёскі Шляхта; *Ярэ?мыцькэ полэ* (в. Яромічы) – поле каля вёскі Яромічы; *Юсы?мовська сажалка* (в. Яўсімавічы) – каля вёскі Яўсімавічы; *полэ Коло воякув* (в. Астромічы) – недалёка ад месцазнаходжання ваеннай часці; урочышча *Біркы* (в. Боркі) – частка лесу каля вёскі Боркі.

Такім чынам, у якасці матывавальных асноў мікратапонімаў Кобрыншчыны выступаюць розныя тэматычныя групы лексікі. У найменнях мікрааб'ектаў знайшлі шырокае адлюстраванне як прыродна-геаграфічныя асаблівасці краю, гаспадарчая дзейнасць яго жыхароў, так і анамастыкон рэгіёна.

Репозиторий БГУ